

**TANULMÁNYOK CSONGRÁD MEGYE
TÖRTÉNETÉBŐL
LII.**

Kötetünk kiadását anyagi támogatásban részesítették:

SZEGED MEGYEI JOGÚ VÁROS ÖNKORMÁNYZATA
KULTURÁLIS TÁMOGATÁSI KERET
BETHLEN GÁBOR ALAPKEZELŐ ZRT.

Programjaink megvalósulását támogatták:

CSONGRÁD MEGYEI HONISMERETI EGYESÜLET TAGJAI
CSONGRÁD MEGYEI HONISMERETI EGYESÜLETET
ADÓJUK 1%-ÁVAL TÁMOGATÓK
CSONGRÁD-CSANÁD VÁRMEGYE ÖNKORMÁNYZATA
SZEGED VÁROS KÖZÖSSÉGÉÉRT KÖZALAPÍTVÁNY
SZEGED MEGYEI JOGÚ VÁROS ÖNKORMÁNYZATA
KULTURÁLIS TÁMOGATÁSI KERET
BETHLEN GÁBOR ALAPKEZELŐ ZRT.
SZEGEDI SZC MÓRAVÁROSI SZAKKÉPZŐ ISKOLA
TORNYAI JÁNOS MÚZEUM
DUGONICS ANDRÁS PIARISTA GIMNÁZIUM,
ALAPFOKÚ MŰVÉSZETI ISKOLA ÉS KOLLÉGIUM
HONISMERETI SZÖVETSÉG
ANYANYELVÁPOLÓK SZÖVETSÉGE

A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület évkönyve

2023

Szerkesztette:
Gergelyné Bodó Mária

Szeged, 2024

SZERKESZTŐ: *Gergelyné Bodó Mária*

A FOTÓKAT KÉSZÍTETTÉK: *Firbás Zoltán, Gergelyné Bodó Mária, Kiss Árpádné, Lantos Imre, Linczer Jánosné, Lőkös Sándorné*

NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS: *Bernáth Z.*

NYOMÁS, KÖTÉS: Innovariant Nyomdaipari Kft.

KIADÁS ÉVE: 2024

KIADTA: Csongrád Megyei Honismereti Egyesület és Magyar Nemzeti Levéltár
Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára

FELELŐS KIADÓK: *dr. Marjanucz László* elnök és *dr. Biernacki Karol* igazgató

ISSN 0133-414X

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó – <i>dr. Marjanucz László</i>	5
TANULMÁNYOK	7
A HONISMERET NAPJÁN ELHANGZOTT ELŐADÁSOK	
A törvényhatósági képviseleti rendszer változásai Hódmezővásárhelyen a Horthy-korszakban – <i>Antal Tamás</i>	7
A kétlépcsős bíró- és esküdtválasztás a középkori Alszegezen – <i>Blazovich László</i>	18
A Hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Református Gimnázium Pantheonja (Szobrok, szobrászok, híres egyéniségek) – <i>Ormos Zsuzsanna</i>	26
„Olasz kóbászból” szegedi szalámi – olaszok a szegedi szalámigyártás történetében – <i>Felletár Zsolt</i>	35
A MAGYAR NYELV HETE RENDEZVÉNY KERETÉBEN ADÁN ELHANGZOTT ELŐADÁSOK	
Az ő-ző nyelvjárás Szeged környéki jellemzői – <i>Gergelyné Bodó Mária</i> . . .	66
Szarvas Gábor munkássága – <i>Hódi Éva</i>	70
Nyelvjárási szavak fennmaradása a regionális köznyelvben – <i>Molnár-Csikós László</i>	75
Szólások, közmondások – <i>Némethné Balázs Katalin</i>	82
A KISZOMBORI HONISMERETI NAPON ELHANGZOTT ELŐADÁSOK	
Honismereti Mozgalom, Honismereti Szövetség – <i>Ősz Károly</i>	86
Szórványlet és megtartó erő – <i>Mihók Kucora Eszter</i>	90

A MAGYAR NYELV NAPJÁN ELHANGZOTT ELŐADÁS

Anyanyelvünk a mai világban – *Hódi Éva* 94

EGYESÜLETÜNK ÉLETE. 99

A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület és a Honismereti

Szövetség programjai 2023-ban 99

Közgyűlés. 101

„Minden technika művészetté nemesedik a tudás

legmagasabb fokán!” – *Feketű Béla* 102

Honismeret napja Hódmezővásárhelyen 108

Honismeretet tanító tanárok műhelye 110

A szabadság gyermekei – A VII. Regionális Honismereti és

Helytörténeti Tanári Műhely – *Kiss Gábor*. 111A magyar nyelv hete a Vajdaságban – *Némethné Balázs Katalin* 117Szabadkai városnézésünk – *Fári Irén* 121

„A nyelv – nemzedékek kézfogása” – Gondolatok a Magyar Nyelv

Hetének nyitóünnepségére – *Debreczeni-Droppán Béla* 122

Meghívó az április 15-én tartandó a Szarvas Gábor

Nyelvművelő Egyesület, az adai Műszaki Iskola,

az Anyanyelvápolók Szövetsége és a Csongrád Megyei

Honismereti Egyesület a magyar nyelv hete alkalmából

rendezett találkozójár. 125

Az adai Műszaki Iskola – *Gilice Hilda* 128

Az adai Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület

bemutatkozása – *Hodik-Peter Kristina* 129Késő délután az adai tájházban jártunk – *Sóti Éva* 131

Meghívó Lantos Imre a „Néppel tűzön-vízen át” című fotókiállításának megtekintésére és csatlakozunk a magyar nyelv hete programsorozatához és a Petőfi 200 emlékéhez	133
Csallány Gábor Múzeumbaráti Kör – <i>Lantos Imre</i>	135
Honismereti verseny 2023-ban Csongrádon – <i>Rostáné Hajdú Erzsébet</i> . .	136
Tanulmányút Csanádba.	137
A vármegye csanádi részén a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület tagjai – <i>Ádók Péter</i>	137
A magyar kendertermesztés és a nagylaki gyáregység vázlatos áttekintése	138
Kiadványszerkesztői konferencia Tatabányán	144
Regionális konferencia Kiszomboron a CSMHE részvételével	145
Tanácskozás a 100. évforduló jegyében – <i>Tóth Livia</i>	147
Tanulmányút Szegeden, az értéktár újabb elemeit kutatva	149
Meghívó a szegedi tanulmányutunkra	149
Lázár Éva 1732. évi Szegedről készült festményei – <i>Ormos Zsuzsanna</i>	149
Lázár Éva Szeged középkori történetét bemutató festményeiről – <i>Gergelyné Bodó Mária</i>	152
Meghívó az Országos Honismereti Akadémiára.	158
Egyesületi tanulmányút a Vaskapuhoz	164
Varázslatos Délvidék program	164
Bánsági tanulmányút 2023 – avagy Krassó-Szörény megyében és az Al-Duna Vaskapu szakaszán járva – <i>Firbás Zoltán</i>	165
95. születésnapját ünnepelte a Kecskés István telep – <i>Markos Gyöngyi</i> . .	173
Ifjúsági Honismereti Akadémia programterve	175

Beszámoló a XXVII. Országos Ifjúsági

Honismereti Akadémiáról – <i>Gergelyné Bodó Mária</i>	176
Honismeret Tápén – <i>Molnár Mária</i>	178
Civil találkozó Temesváron – programterv.	180
Megemlékezés az 1849. augusztus 9-én vívott temesvári csatáról – <i>Pintér István</i>	181
Meghívó az október 6-i makói honismereti napra	184
Október 6-a – <i>Marjanucz László</i>	184
Vázlat a Návay család előadáshoz – <i>Gilicze János</i>	189
József Attila Makón – <i>Szikszai Zsuzsanna</i>	191
Levéltári továbbképzés programja	198
Meghívó a magyar nyelv napja tiszteletére rendezett ünnepségre	201
Emlékezés dr. Kováts Dánielre – <i>Némethné dr. Balázs Katalin</i>	202
Kováts Dániel tevékenységei a Honismereti Szövetségben és a Csongrád Megyei Honismereti Egyesületben – <i>Gergelyné Bodó Mária, Marjanucz László</i>	204
Meghívó könyv- és folyóirat-bemutatóra	208

KÖNYVISMERTETŐK. 211

Bárth János: Felsőtanyától Balástyáig. Tanulmányok Balástyáról – <i>Szerkesztette: Bárkányi Ildikó</i>	211
Katkóné Bagi Éva 2023-ban megjelent könyvei.	215
Népmesébe illő Bagi uram élete – <i>Darók József</i>	215
Hagyományok, ízek és értékek Sándorfalváról – <i>Dr. Széll Gábor</i>	217
A keresztfához megyek – <i>Szikszai Zsuzsanna</i>	220
Régi szegedi konyha – <i>Blazovich László</i>	223

TAGSÁGUNK	227
Egyesületünk munkáját segítő érdemes honismerő – Farkas István – <i>Tamási A. Éva</i>	227
KITÜNTETETTJEINK	230
Georgiades Ildikó laudációja	230
A Honismereti Egyesület tagjai 2023-ban	233
Új tagjaink bemutatkozása	236
Deli Alex	236
Dérné Bozóki Éva	236
Jazimiczky dr. Tanács Erzsébet	237
Dr. Simon András	238
Szabóné Kiss Éva	239
Tasnádi Gáborné	240
Veszteségeink 2023-ban.	241
Dr. Kováts Dániel	241
Sávainé Gombos Erzsébet	251
Kötetünk szerzői.	252
TARTALOMJEGYZÉK	253

TANULMÁNYOK

A HONISMERET NAPJÁN ELHANGZOTT ELŐADÁSOK

A TÖRVÉNYHATÓSÁGI KÉPVISELETI RENDSZER VÁLTOZÁSAI HÓDMEZŐVÁSÁRHELYEN A HORTHY-KORSZAKBAN

A köztörvényhatósági rendszert, vagyis a területi közigazgatás alapvető intézményeit a polgári kori Magyarországon az 1870. évi XLII. tc. vezette be,¹ amelynek első nagyobb reformjára 1886-ban, a másodikra pedig 1929-ben került sor. Hódmezővásárhely 1873-ban lépett a törvényhatósági jogú és egyben a szabad királyi városok közé, s ezt a kiemelt jogi státuszát a tanácsrendszer létrejöttéig, 1950-ig megtartotta.² A két világháború közötti időszakban tehát részben az 1886. évi XXI. tc., részben az 1929. évi XXX. tc. rendelkezései határozták meg a város önkormányzatának belső struktúráját. Részletesen e helyütt a testületi szervek közül kettővel, az egymással szorosan összefüggő törvényhatósági bizottsággal és a kisgyűléssel foglalkozunk. Előre kell ugyanakkor bocsátani, hogy többszöri elhalasztás után végül az első világháborút követő tíz évben nem tartottak minden tagra és tisztségviselőre kiterjedő teljes tisztújítást a törvényhatóságokban, csupán időközi választásokra volt példa (1926, 1927). Ez alól a székesfőváros képezett kivételt.

-
- 1 RUSZOLY JÓZSEF: Szeged szabad királyi város törvényhatósága, 1872–1944. = Tanulmányok Csongrád megye történetéből XXXV. Szeged, 2004. 11–50. p.; VARGA NORBERT: A főispán és a városi közigazgatás reformja a polgári korban. In: Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás. 2018/1. szám. 180–199. p., Uő.: A törvényhatósági bizottság alakuló ülése Debrecenben és Szegeden. In: Balogh Elemér, Homoki-Nagy Mária (szerk.): Ünnepi kötet Dr. Blazovich László egyetemi tanár 70. születésnapjára. = Acta Juridica et Politica. Tomus LXXV. Szeged, 2013. 715–726. p.; BIERNACKI KAROL: A magyarországi önkormányzati jogforrások: várostörténeti áttekintés (1867–1990). In: Jogtörténeti Szemle. 2018/1–2. szám. 40–54. p., különösen: 41–47. p.
 - 2 VARSÁNYI ATTILA: A hódmezővásárhelyi főispánság története (1873–1950). = Tanulmányok Csongrád megye történetéből XL. Szeged, 2013. 8–13. p.

Hódmezővásárhelyen az 1928. évi statisztikai adatok szerint 60.922 állandó lakos élt, ebből országgyűlési választójoggal 17.891 fő, vagyis a 29,4 %-uk bírt.³ A város egyetemét képviselő törvényhatósági bizottság 1929-ig 240 tagot számlált, azután 174-et. A tagság jogi hátterét nézve három csoport különböztethető meg: 1) a törvényhatóság területén legtöbb egyenes adót fizető polgárok, 2) a helyi választóközönség által választott tagok, továbbá 3) az egyéb jogcímen tagságot nyert személyek. Az utóbbiba tartoztak a különböző törvények s a szervezeti és működési szabályzat⁴ alapján 1929-ig – tanácskozási és szavazati joggal – a polgármester (Soós István), a fő- és aljegyzők, a rendőrkapitány, a városi tanácsnokok, a tiszti fő- és az alügyész, az árvaszéki elnök s az ülnökei, valamint a főorvos, a főmérnök, a pénztárnokok, a számvevők, a közgyám, a levéltárnokok, illetve a helyi királyi gazdasági felügyelőség vezetője. A közigazgatási reform ezen akként finomított, hogy a virilisek közül öt évre, továbbá az összes választójoggal bíró polgárok közül öt évenként tíz évre választott tagokon túl helyet nyertek benne a szakszerűség és a vallásfelekezetek képviselői, valamint az érdekképviselői szervek választottjai, úgyszintén az örökös tagok, és megmaradtak bennne a hivatali állásuknál fogva tagságot nyert tisztviselők is. Először ezt a struktúrát tekintjük át.

A *választott törvényhatósági bizottsági* – nem virilis – *tagok* választókerületekben rendezett törvényhatósági választások útján nyerték el mandátumukat. A kerületek száma 1929-ig nyolc,⁵ ezt követően tizenkettő volt.⁶ Ezek szerint a közigazgatási reform előtt az I. választókerületet a város 1. közigazgatási kerülete és a tanyák képezték 1-től 607. számig, a II. választókerületet a város 2. kerülete és a tanyák 608-tól 1206. számig, a III. választókerületet a város 3. kerülete és a tanyák 1809-től 2410. számig, a IV. választókerületet a város 4. kerülete és a puszták 808-tól 1415. számig, az V. választókerületet a város 5. kerülete és a tanyák 2411-től 2811. számig, valamint a puszták 1-től 196. számig, a VI. választókerületet a város 6. kerülete és a puszták 197-től 807. számig, a VII. választókerületet a város 7. kerülete és a tanyák 1207-től 1808. számig, végül a VIII. választókerületet a város 8. kerülete és Gorzsa tanyái 1-től 655. számig. Minden kerületben – rendszerint páros számban – annyi bizottsági tag volt

3 A Magyar Országgyűlés nyomtatványai, 1927–1931. Főrendiházi irományok, IX. kötet, 286. szám, 538. p.

4 Hódmező-Vásárhely törvényhatósági joggal felruházott város szervezési szabályrendelete. Hódmezővásárhely, 1913. (MNL CSCSML, HL, IV. B. 1428. 2. doboz, 80. tétel.)

5 A választókerületeket a közigazgatási reform előtt utoljára 1903-ban osztották fel, ezt vette át az 1913. évi szervezési szabályrendelet is. [MNL CSCSML, HL, IV. B. 1402/a. Közgyűlési jegyzőkönyvek (a továbbiakban: Jkv.)] 1903: 419.

6 Jkv. 1929: 335.

megválasztható, amennyi az összes választott tagból a kerület választóinak a város összes választóihoz viszonyított aránya szerint az adott kerületre esett. Így 12 és 18 fő között változtak a bizottsági tagok választókerületenként; a legtöbben a negyedikből kerültek ki.⁷

Aktív választójoggal rendelkezett – tehát szavazhatott – minden lakos, aki az országgyűlési képviselő-választásra jogosultak azon évre érvényes állandó jegyzékében szerepelt, s nem állt fenn vele szemben kizáró ok.⁸ A passzív választójogot – vagyis a megválaszthatóságot – a törvények eleinte negatív módon határozták meg, azaz a kizáró okokat nevesítették: nem lehetett törvényhatósági bizottsági tag, aki nem volt magyar állampolgár, aki a 24. életévét nem töltötte be vagy egyébként gondnokság alatt állt, aki nem lakott legalább két éve a város területén, vagy adót nem fizetett, akinek a neve nem szerepelt a képviselő-választói jegyzékben, további aki csőd alatt állt, akit büntetőeljáráásban hivatalvesztésre vagy a politikai jogok gyakorlásától való eltiltásra ítélték, illetve, aki fegyház, börtön vagy három hónapot meghaladó fogház (államfogház) büntetés hatálya alatt állt. A bizottsági tagsághoz ezek felett ekkor már az írni-olvasni tudást is megkövetelték (1886: XXI. tc. 23., 31. §).

A törvényhatósági bizottság tagja az 1929. évi XXX. tc. korszakában csak oly férfi lehetett, aki betöltötte a 30. életévét, fizetett állami egyenes adót vagy községi adót, legalább hat éve a város területén lakott, s tudott írni és olvasni. Azonban immár megválaszthatók voltak olyan nők is, akik legalább középiskolai végzettséggel bírtak. Az előbbi feltételek megléte esetében sem lehetett a bizottság tagja, akivel szemben kizáró okok álltak fenn. A meghatározásuk végett több szabályrendeletet alkotott a vásárhelyi törvényhatósági bizottság; az elsőt 1930-ban, amelyet módosított 1931-ben, 1934-ben és 1939-ben.⁹

A tagság 1929-ig hat, azután pedig tíz évre szólt, de a választásokra ún. 50 %-os rotációs rendszerben került sor, tehát három-, majd ötévente. A harmadik törvényhatósági törvény nyomán 12-re emelkedett a választókerületek száma, összesen 17 szavazókörrrel, így az 1929. évi számítások szerint körülbelül háromszáz választóra jutott egy bizottsági tag.¹⁰ A törvényhatósági bizottsági

7 Lásd a hivatkozott 1913. évi szervezési szabályrendelet 5. §-át!

8 A vizsgált korszakban az országgyűlési (nemzetgyűlési) választójogról az 5985/1919. M.E. számú rendelet, majd a 2200/1922. M.E. számú rendelet, azután az 1925. évi XXVI. tc. és az 1938. évi XIX. tc. rendelkezett. Részletesen elemzi őket RUSZOLY József: A törvényhozás intézményi alapjai a Horthy-korszakban. In: RUSZOLY József: Újabb magyar alkotmánytörténet, 1848–1949. Válogatott tanulmányok. Budapest, 2002. 264–294. p.

9 Jkv. 1930: 133., 1931: 238., 1934: 18., 1939: 164.

10 A 13.899/1929. t. ü. számú irat (előadási ív a választókerületek beosztásának indokairól) 3. p. (MNL CSCSML, HL, IV. B. 1405 b. 1202. doboz).

rendes és póttagoknak az összes választók közüli választása a többmandátumos szabályok szerint, egy nap alatt, szavazólapok útján és 1929-től titkos voksolással történt.¹¹

A virilisek a *legtöbb adót fizető* polgárok voltak. A porosz és osztrák mintára még 1870-ben bevezetett ún. virilizmus a kiemelkedő vagyonúak részére közjogi kiváltságot biztosított a törvényhatóságokban azzal, hogy a szóban lévő bizottságba az e célból vezetett névjegyzék alapján, lényegében automatikusan kerülhettek be 1929-ig, tehát választási aktus nélkül. A bevezetésekor Kelet-Közép-Európában még éppen elfogadott intézmény volt a virilizmus, a 20. század elején azonban egyre több kritika érte, hiszen ellent mondott a népképviselőlet újabb fejlődési ívének. Ennek ellenére hazánkban – Budapest kivételével – 1945-ig alkalmazásban maradt, igaz, csak a törvényhatósági és a községi választójogban, nálunk az országgyűlési (nemzetgyűlési) választójogban sosem vezették be. Így a két passzív választójog igen eltérő arcot mutatott. A szükséges lajstromot minden év augusztus 31-ig bocsátotta az adóhivatal a törvényhatóság rendelkezésére,¹² majd az ún. igazoló választmány – amely a közgyűlés által választott öt tagból, valamint a főispán által kinevezett elnökből és még három bizottsági tagból, továbbá a törvényhatósági főjegyzőből állt – készítette el a végleges névjegyzéket. Ennek folyamatában a virilisek által a város területén fizetett összes egyenes állami adóból indultak ki, a honorácioroknál és az értelmiségieknél (pl. lelkészek, akadémiai művészek, tudományos akadémiai tagok, okleveles tudorok, tanárok, ügyvédek, bírák, orvosok, mérnökök, gyógyszerészek, stb.), illetve az erdészeknél, a gazdászoknál és az állatorvosoknál pedig az általuk fizetett összes állami egyenes adó kétszereséből.¹³ Mindenki csak egy törvényhatósági bizottságnak lehetett tagja; aki többen is jogosultságot szerzett,

11 A m. kir. belügyminiszter 1929. évi 3644. eln. számú körrendelete a közigazgatás rendezéséről szóló 1929: XXX. tc. egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról szóló 3000/1929. B.M. eln. számú rendelet módosításáról és kiegészítéséről. In: Magyarországi Rendeletek Tára (a továbbiakban: MRT) 1929. Budapest, 1930. II. 1484–1486. p. Lásd még az 1886: XXI. tc. 37–40. és az 1929: XXX. tc. 16., 17. §-ait!

12 A m. kir. belügyminiszternek 59.982. szám a. valamennyi vármegyei törvényhatósághoz intézett körrendelete a legtöbb adót fizető bizottsági tagok névjegyzékének kiigazítása tárgyában. MRT 1894. Budapest, 1894. I. 831–832. p. és a m. kir. belügyminiszternek 59.982. szám alatt valamennyi vármegyei törvényhatósághoz intézett körrendelete a legtöbb adót fizető bizottsági tagok névjegyzékének mikénti fölterjesztése tárgyában. MRT 1894. Budapest, 1894. II. 342. p. (A két rendelet száma azonos, de a keltük különböző: 1894. július 28., október 15.).

13 Pl. a m. kir. belügyminiszternek 83.316/887. számú körrendelete azon gazdasági tanintézetek megjelölése iránt, amelyeknek végezését igazoló gazdászok és gazdatisztek adója kétszeresen számítandó. MRT 1888. Budapest, 1888. 138. p.

maga választhatott. A tagságot a lajstrom szerint – a bizottsági tagok számának fele erejéig, vagyis esetünkben 120-ig –, a listán elfoglalt sorrendnek megfelelően nyerték el a legtöbb adót fizető vásárhelyi polgárok.¹⁴

1929-től ezt a nyers virilizmust a mérsékelt váltotta fel, amely azt jelentette, hogy a legtöbb adót fizetők mandátumait nem automatikusan, hanem saját maguk közüli választással töltötték be. Ennek megfelelően a virilisek három csoportban húsz-húsz rendes és tíz-tíz póttagot választottak meg.¹⁵ A legtöbb adót fizetők névjegyzékét ötévenként, a választást közvetlenül megelőző szeptember 30-ig a városi adóhivatal kimutatása alapján, a számításba vehető adóösszegek nagyságának sorrendje szerint továbbra is az igazoló választmány állította össze. Közéjük csak olyan férfiak voltak felvehetők, akik a törvényhatósági választásokon egyébként passzív választójoggal bírtak. A lajstromban hatszor annyi nevet kellett feltüntetni, mint ahány tagot virilizmus jogcímén választani lehetett: vagyis Hódmezővásárhelyen 360-at.¹⁶ A magyar virilizmus ekként finomított változata kettős értékelésű volt: míg a választási aktus beiktatása elvben közelítette a népképviselőhöz, addig többen – köztük a vásárhelyi politikus, Kun Béla is – rámutattak arra, hogy a nyers formájában a politikai nézet nem befolyásolta a virilis tagságot a törvényhatósági bizottságban, azonban a reform után – jól szervezett voksolással – egy-egy politikai tábort akár teljesen meg lehetett kerülni a mandátumok betöltésekor.¹⁷

A törvényhatósági bizottság tagjai lettek 1929-ben az egyes *kamarák és érdekképviselői szervek képviselői* is: Vásárhelyen a királyi közjegyzői kamara egy,

14 Vö.: VÖRÖS KÁROLY: Budapest legnagyobb adófizetői, 1873–1917. Budapest, 1979. 7–12. p.; ÖLVETI GÁBOR: A virilizmus érvényesülése a debreceni törvényhatósági bizottság szervezetében (1872–1929). In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXIV. Szerk.: Radics Kálmán. Debrecen, 1997. 131–152. p.

15 Jkv. 1929: 19.

16 A magyar kir. belügyminiszternek a közigazgatás rendezéséről szóló 1929: XXX. tc. egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról szóló 3000/1929. B.M. eln. számú rendelete. MRT 1929. Budapest, 1930. I. 161–163. p, 166–167. p.; a m. kir. belügyminiszter 1930. évi 5099/1929. eln. számú körrendelete a legtöbbadófizető törvényhatósági tagok választásánál a szavazás elmulasztásának igazolásáról. MRT 1930. Budapest, 1930. 66. p.; a magyar kir. belügyminiszter 1929. évi 3644. eln. számú körrendelete a közigazgatás rendezéséről szóló 1929: XXX. tc. egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról szóló 3000/1929. B.M. eln. számú rendelet módosításáról és kiegészítéséről. MRT 1929. Budapest, 1930. II. 1483–1484. p.

17 ANTAL TAMÁS: A vásárhelyi Kun Béla az 1929. évi törvényhatósági reformokról, különös tekintettel a virilizmusra. In: A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság Évkönyve 2013–2014. Szerk.: Kovács István, Presztóczy Zoltán. Hódmezővásárhely, 2014. 103–117. p.

az ügyvédi kamara kettő, a mérnöki kamara egy, az orvosszövetség egy, a mezőgazdasági bizottság öt, a kereskedelmi és iparkamara pedig hat taggal vett részt a bizottságban. Mellettük a Vitézi Szék és az Országos Társadalombiztosító Intézet egy-egy személyt küldhetett. Így az érdekképviselési tagok száma 18-at tett ki.¹⁸ A tagsági helyek betöltése végett e szervek is választásokat tartottak.¹⁹ Például a Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara a hódmezővásárhelyi kereskedők és iparosok képviselésében három-három rendes és két-két póttagot választhatott három szavazóköri körben. Szavazati joggal bírt minden kamarai illetéket fizető polgár. Passzív választójoguk azoknak volt, akik a harmincadik életévüket betöltötték, állami egyenes adót s kamarai illetéket fizettek, és Hódmezővásárhely területén laktak. A vitézi rend képviselőjét a szék kapitánya delegálta a rend olyan tagjai közül, akik a generális szabályok szerint a törvényhatósági bizottság tagjai lehettek.

A *szakszerűség* címén állami szervek vezetői nyertek tagságot a közigazgatás rendezéséről szóló 1929. évi törvény alapján, mint például a szegedi magyar királyi pénzügyigazgatóság vezetője,²⁰ a magyar királyi államrendőrség kerületi, 1931-től vidéki főkapitánya,²¹ a királyi gazdasági felügyelőségnek a városban működő vezetője,²² az erdőfelügyelő,²³ az Országos Társadalombiztosító Intézet szegedi kerületi pénztárának vezetője²⁴ (a képviselésében rendszerint a vásár-

18 Az 1929. évi XXX. tc. B) jelű kimutatás a 4. §-hoz (melléklet). Vö.: Vásárhelyi Reggeli Újság. 1929. november 6. (251. szám) 1. p.

19 Lásd még a m. kir. belügyminiszternek az igazságügyi-, földművelésügyi-, a népjóléti és munkaügyi és a kereskedelemügyi miniszterekkel egyetértésben kiadott 1929. évi 3217. eln. számú rendeletét az érdekképviselési törvényhatósági bizottsági tagok választásának szabályozásáról. MRT 1929. Budapest, 1930. II. 1402–1406. p.

20 A pénzügyi igazgatás szervezetének változásáról szóló 1889. évi XXVIII. tc. 1–14. §§, a közadók kezeléséről szóló 1909. évi XI. tc. 1–7. §§, a közadók kezeléséről szóló 1923. évi VII. tc. 1–12. §§, az államháztartás egyensúlyának helyreállításáról rendelkező 1924. évi IV. tc. a) melléklete a 2. §-hoz (B/V. pont).

21 A m. kir. minisztérium 1931. évi 6500. M.E. számú rendelete a m. kir. rendőrség szervezeti változásairól. MRT 1931. Budapest, 1932. II. 1533–1534. p., vö.: a m. kir. belügyminiszter 1930. évi 174. eln. számú körrendelete a m. kir. rendőrség kerületi főkapitánya helyettesének jogköréről a vármegyei törvényhatósági bizottságban.

22 A gazdasági felügyelői szolgálatról szóló 1921. évi XLII. tc. 8. §.

23 Az erdészeti igazgatásról szóló 1923. évi XVIII. tc. 6. §.

24 **Öregség, rokkantság, özvegyesség és árvaság esetére szóló kötelező biztosításról rendelkező 1928. évi XL. tc. 103. §, a betegségi és baleseti kötelező biztosításról szóló 1927. évi XXI. tc. 98. §.** A m. kir. népjóléti és munkaügyi miniszter 1927. évi 4510. eln. számú rendelete a kerületi munkásbiztosító pénztárak számának, területének és székhelyének módosításáról, illetőleg új megállapításáról. MRT 1927. Budapest, 1927. 2448–2451. p.

helyi kirendeltség vezetője járt el), a tanfelügyelő²⁵ és a törvényhatósági királyi állategészségügyi tanácsos.²⁶

Az *egyházak képviselőtételében* az egyházközségek vezetői szintén 1929-től szereztek saját jogú tagságot. A vallási felekezetek képviselőinek száma a hívek számához igazodott. Azt, hogy a város területén melyek a legnépesebb egyházközségek, a polgármester állapította meg ötévenként a hivatalos adatok vagy az egyházi főhatóságok kimutatásai alapján. Ekként Vásárhelyen a római katolikusok és az evangélikusok egy-egy, a többséget alkotó reformátusok három,²⁷ összesen tehát a felekezetek öt tagot delegálhattak a bizottságba. Korábban az egyházak mint virilisek voltak jelen, tehát más jogcímen, azonban a klérus a virilis jegyzékbe testületileg már nem kerülhetett be, mivel a jogi személyeket az új szabályok kizárták onnan. Annak viszont nem volt akadálya, hogy egy klerikust egyébként megválasszanak akár virilis, akár az összes választók közül, vagy éppen örökös tagként. Az utóbbira számos példa adódott országszerte.²⁸

Az örökös tagság jogcímen ugyanis a közélet terén érdemeket szerzett férfiak, elsősorban a város lakosai közül hét személyt a közgyűlés maga választhatta meg, első alkalommal ugyancsak 1929-ben. Ez a tagság élethosszig szólt, ha azonban bármely kizáró okból azt elveszítették, csak újbóli megválasztással lehetett visszaszerezni. Például a hivatalban lévő miniszterek, államtitkárok, főispánok és oly tisztviselők, kik a szakszerűség képviselője címen vagy hivatali állásuknál fogva egyébként is tagsággal bírtak, nem lehettek egyben örökös tagok is.²⁹

Végül *hivatali állásuknál* fogva bizottsági taggá váltak a következő helybeli tisztségviselők: a polgármester (Soós István, Endrey Béla, Sárkány Gyula, Kiss Pál), a helyettes polgármester, a főjegyző, továbbá a városi tanácsnokok, az árvaszéki elnök, az árvaszéki ülnökök, a tisztí főügyész és az alügyész, a tisztí

25 A népiskolai hatóságokról szóló 1876. évi XXVIII. tc. 3–5. §§, a közoktatásügyi igazgatásról szóló 1935. évi VI. tc. 4–6. §§.

26 Az állategészségügyről szóló 1928. évi XIX. tc. 106. §.

27 PRESZTÓCZKI ZOLTÁN: Hódmezővásárhelyi református prédikátorok és lelkipásztorok almanachja 1569-től a legújabb időkig. = Dél-alföldi Évszázadok 33. Hódmezővásárhely, 2019. 54–64. p.

28 Az 1929. évi XXX. tc. B) jelű kimutatás a 4. §-hoz, továbbá a m. kir. belügyminiszter 1929. évi 4384. eln. számú körrendelete a vallásfelekezetek képviselőtételéről a törvényhatósági bizottságban. MRT 1929. Budapest, 1930. II. 1496–1497. p. CSIZMADIA ANDOR: A magyar állam és egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban. Budapest, 1966. 403–404. p.

29 Jkv. 1929: 341. Lásd még: Jkv. 1929: 357–360., 471.

főorvos, a városi mérnöki hivatal vezetője, a városi erdészeti hivatal vezetője, valamint a főszámvevő. A tiszteletbeli tisztségviselők csak tanácskozási joggal vehettek részt a közgyűlésben.³⁰ Ez a tagsági kategória – kisebb eltérésekkel – mindkét érintett korszakban fennállt.

A különböző tagválasztások és kiküldések esetleges szabályellenessége vagy a passzív választójog hiánya miatt felszólalással lehetett élni az igazoló választmány felé (verifikáció), amely egyébként hivatalból is köteles volt vizsgálni a mandátumok érvényességét. 1929 előtt az ügy érdemében az állandó bíráló választmány döntött, melynek határozata ellen a Közigazgatási Bíróságon volt helye eljárás indításának. Az *igazoló választmány* – mely nyolc törvényhatósági bizottsági tagból és a főispánból állt – véghatározata ellen az azt sérelmezők szintén a Közigazgatási Bírósághoz fordulhattak.³¹ A felszólalás és a panasz előterjesztésének joga a törvényhatóság jogtanácsosát, a tiszti ügyészt is megillette. Ha a választási bíráskodás során az egész választás eredményét jogerősen megsemmisítették, új voksolást kellett tartani az adott kerületben, ha azonban csak egyes tagok választását kasszálták, helyükbe egy-egy póttagot kellett behívni.

A törvényhatósági bizottság ülésezésének formája a rendes, a rendkívüli és az alakuló *közgyűlés* volt. Törvényi rendelkezéseknél fogva, valamint fontosabb ügyek megvitatása és javaslatok előterjesztése végett a közgyűlés állandó szakbizottságokat, egyes esetekben pedig *ad hoc* küldöttségeket – például kijelölő bizottságokat – szervezhetett. A megalkotott véleményt jelentés formájában összegezték, s ezt terjesztették a közgyűlés elé – 1929 előtt a városi tanács közbevetésével. A szakbizottságokat a közgyűlés a tagjai sorából rendszerint három, illetve öt évre választotta.

A vizsgált korszakokban számos *szakbizottság* létezett Hódmezővásárhely szabad királyi városban: a központi választmány,³² az igazoló választmány,³³ az állandó bíráló választmány (1929-ig), a kijelölő választmány,³⁴ az összeférhetlenségi bizottság,³⁵ a számonkérő szék, a közegészségügyi bizottság, a loavató bizottság, a borellenőrző bizottság, a statisztikai szakbizottság, a mezőgazdasági bizottság, a jogügyi bizottság, az építkezési és szépítészeti bizottság, a szám-bíráló bizottság, a pénzügyi bizottság, az adófelszólamlási bizottság,³⁶ az állandó

30 VARSÁNYI 2013, 304–309. p.

31 Lásd a magyar Közigazgatási Bíróságról szóló 1896. évi XXVI. tc. 41. § 2. pontját!

32 Pl. Jkv. 1929: 463.

33 Pl. Jkv. 1927: 12., 13., 1929: 472.

34 Pl. Jkv. 1929: 470., 492.

35 Pl. Jkv. 1929: 473.

36 Pl. Jkv. 1932: 27.

dó népnevelési bizottság, a szegényügyi bizottság, a nyugdíjügyi bizottság,³⁷ a lótenyésztési bizottság, a színügyi bizottság, a mozibizottság,³⁸ a közkönyvtári bizottság, a közkórházi bizottság, az ipartanodai bizottság és az alsó fokú kereskedelmi tanonciskolai bizottság,³⁹ a gyermekvédő telep bizottsága, valamint a gyámpénztár évnegyedes vizsgálatára kiküldött bizottság.⁴⁰

A jelen tanulmányban vizsgált másik intézmény a kisgyűlés, amelyet az 1929. évi XXX. tc. iktatott be a vármegyei és a városi törvényhatóságok szervezetébe, egyúttal átalakította a törvényhatósági bizottság hatáskörét, s mindezek nyomán megszüntette a városi tanácsot. A kisgyűlés egyébként nem volt teljesen új intézmény a magyar közigazgatás-történetben: az 1848 előtti vármegyei *congregatio particularis* mintájára szervezték azt, habár ennek a késő rendi kori szervnek a működése anno sem volt kritikáktól mentes.⁴¹

A *törvényhatósági kisgyűlés* tagjai voltak: a polgármester, a helyettes polgármester, a főjegyző, az a két városi tanácsnok, akiket a törvényhatósági bizottság közgyűlése a kisgyűlés tagjává megválasztott, a tiszti főügyész – akadályoztatása esetében helyettese –, a tiszti főorvos, továbbá Vásárhelyen a törvényhatósági bizottság húsz tagja. Az utóbb említett tagoknak 3/4 részét a törvényhatósági bizottság közgyűlése saját tagjai sorából öt évre választotta, 1/4 részét pedig a főispán a törvényhatósági bizottság tagjai közül öt évre nevezte ki.⁴² Az elnöklő főispánnal együtt összesen huszonhét személyből álló kisgyűlésben a legtöbb adót fizetőknek (viriliseknek) és az összes választók által választottnak, valamint az érdekképviseltek törvényhatósági bizottsági tagjainak is képvisellet kellett biztosítani. A kisgyűlés tagjává sem megválasztani, sem kinevezni nem lehetett azt, aki szakszerűség képvisellete címén vagy hivatali állásnál fogva volt tagja a törvényhatósági bizottságnak. A Horthy-korszakban mindössze kétszer került sor teljes kisgyűlés-választásra: az első 1929-től 1934-ig, a második 1935-től 1944-ig működött.⁴³ A határozatképességhez legalább hét nem tisztségviselő

37 Hódmező-Vásárhely törvényhatósági joggal felruházott város tisztségviselői-, alkalmazottai- és szolgálaira vonatkozó nyugdíj szabályrendelet, 1914. (MNL CSCSML, HL, IV. B. 1428. 1. doboz, 61. tétel. Lásd még a 58–60., 62. tételeket!)

38 Jkv. 1924: 340., 1925: 313., 314., 1927: 7.

39 Pl. Jkv. 1932: 28.

40 Pl. Jkv. 1927: 15., 1930: 34., 1935: 6., 7., 1936: 244–248.

41 CSIZMADIA ANDOR (szerk.): Magyar állam- és jogtörténet. Budapest, 1978. 192. p.; CONCHA GYÖZÖ: A municipális rendszer jelen állása Európában. In: Concha Győző: Hatvan év tudományos mozgalmi között. Összegyűjtött értekezései és bírálatai. 1. kötet. Budapest, 1928. 111–112. p.

42 Jkv. 1929: 475., 481., 1935: 2., 106.

43 VARSÁNYI 2013, 302–303. p.

tag jelenléte szükségeltetett. Aki egymásután következő három ülésről igazolatlanul hiányzott, elveszítette tagságát. A kisgyűlés ügyrendjét, rendes üléseinek számát és időközét szabályrendelettel a város maga állapította meg.⁴⁴

A hatáskörébe utalta a közigazgatás rendezéséről szóló törvény a következőket: első fokon intézkedett azokban a közérdekű ügyekben, amelyekben az intézkedés (határozás) joga korábban a törvényhatósági bizottságot illette, de amelyeket a törvény 1929 után nem utalt annak hatáskörébe; másodfokon határozott azokban a közérdekű kérdésekben, amelyekben korábban másodfokon a törvényhatósági bizottság volt hivatott dönteni; végül előkészítette a törvényhatósági bizottsági közgyűlés elé terjesztendő ügyeket.⁴⁵ Szintén a kisgyűlés intézte volna 1933-tól az 50 ezer pengőt meg nem haladó vagyonszerzési, elidegenítési, megterhelési, valamint szerződéskötési ügyleteket, s határozott volna a költségvetésben előírányzott, de nem részletezett hitel felhasználása kérdésében, valamint az olyan városi tisztviselőknek és alkalmazottaknak a nyugdíjügyében is, akiknek az ellátása a városi nyugdíjalapot terhelte. E rendelkezések azonban sosem nem léptek hatályba.⁴⁶

Az ülésein az elnöki teendőket a főispán, akadályoztatása esetén a polgármester látta el, így Mokcsay Zoltán főispánt betegsége miatt tartósan Soós István helyettesítette.⁴⁷ Az elnöknek e minőségében szavazati joga nem volt, de egyenlőség esetén döntenie kellett. A kisgyűlés egyszerű szótöbbséggel határozott, ehhez legalább hét nem tisztségviselő tag jelenléte volt szükséges, ezért lényegesen egyszerűbb volt működtetni, mint a törvényhatósági bizottságot.

A politikatörténet szempontjából a tisztújítások és törvényhatósági bizottsági tagválasztások mindig eseménydúsak voltak Hódmezővásárhelyen, a nemzetgyűlési és országgyűlési képviselő-választások nemkülönben. Teljes körű törvényhatósági választásokra a vizsgált időszakban végül is csak kétszer: 1929-ben és 1934-ben került sor.⁴⁸ Előtte az egy évtizedig tartó közigazgatási provi-

44 Hódmezővásárhely törvényhatósági jogú város kisgyűlésének ügyrendje üléseinek számára és üléseinek időközeire vonatkozólag, 1930. (MNL CSCSML, HL, IV. B. 1428. 1. doboz, 44. tétel); Jkv. 1930: 173.

45 A m. kir. belügyminiszter 1930. évi 42. eln. számú rendelete a közigazgatás rendezéséről szóló 1929: XXX. törvénycikk hatósági fokozatokra vonatkozó és néhány eljárási szabályt megállapító rendelkezésének életbeléptetéséről és végrehajtásáról. MRT 1930. Budapest, 1930. 76–82. p.

46 Lásd a közigazgatás rendezéséről szóló 1929: XXX. tc. módosításáról és kiegészítéséről alkotott 1933. évi XVI. tc. 29–30. §-ait!

47 VARSÁNYI 2013, 241. p.

48 ZEMAN FERENC: Politikai küzdelmek és közéleti mozgalmak Hódmezővásárhelyen a Horthy-korszakban. = Dél-alföldi Évszázadok 34. Szeged, 2020. 69–74. p., 79–87. p., 101–113. p., továbbá Uő.: Politikai élet a két világháború között: Választások. In: Makó

zórium, utána a második világháború akadályozta. A városigazgatást tekintve a törvényhatósági bizottság szerepe jogtörténetileg is kiemelkedő, mivel a főispáni tisztség mellett a korszak jellemző intézménye volt. Éppen abban különbözött e kor az azt megelőző tiszta népképviselettől (1867–1871), vagy éppen az utána jövő tanácsrendszertől (1950–1990), hogy – a sajátos magyar társadalmi és politikai települési viszonyok miatt⁴⁹ – a virilizmus és az egyéb tagság címén olyan elemeket is hordozott magában, amelyekre sem a 19. század első kétharmadában, sem a 20. század második felében nem volt azonos példa.⁵⁰

Ugyanakkor azt is érdemes hozzátenni, hogy az igen bonyolult nemzetgyűlési/országgyűlési választójogunk szintén censusokkal volt tűzdelve a két világháború között, de túlnyomóan már nem adóalap- vagy tisztán jövedelmi jellegűekkel, hanem például a relatíve magas életkor, a helybenlakás, a műveltség, az élethivatásszerű munkahely állandó megléte, egyedülálló nőknél a gyermeknevelés, stb. jutott benne főszerephez. Vagyis a törvényhatósági választójognak – különösen a passzív formájának – a feltételei általában szigorúbbak, egyszersmind a legtöbb adót fizetőkre nézve előnyösebbek, de mindenképpen eltérők voltak, mint az országgyűlésiek, és az egyenlőség elve még annyira sem érvényesült bennük. A kettő mégis találkozott azáltal, hogy az utóbbi megléte az előbbi egyik előfeltételét képezte.

ANTAL TAMÁS

Imre, Marjanucz László (szerk.): Hódmezővásárhely története III. A forradalmak időszakától a tanácsrendszer létrejöttéig, 1918–1950. Hódmezővásárhely, 2019. I. 203–293. p.

49 ZEMAN FERENC: Hódmezővásárhely társadalm szerkezetének sajátosságai a két világháború között. In: Kovács István, Presztóczy Zoltán (szerk.): A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság Évkönyve 2018. Hódmezővásárhely, 2018. 103–109. p.

50 Részletes bemutatást nyújt a szerző az alábbi könyvében: ANTAL TAMÁS: Hódmezővásárhely törvényhatósága (1919–1944). Fejezetek a magyar városigazgatás történetéből. = Dél-alföldi Évszázadok 27. Szeged, 2010.